

УДК: 159.3

І.Л. Моначин канд. психол. наук, доц., А.Р. Воскресенська

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ КРИЗ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

I.L. Monachyn, Ph.D., Assoc. Prof., A.R. Voskresenska

PECULIARITIES OF CRISES OF PROFESSIONAL FORMATION OF PERSONALITY

Важливе місце в професійному становленні особистості займають кризи. Вони виражаються у зміні темпу та вектора професійного розвитку особистості, супроводжуються перебудовою смислових структур професійної свідомості, переорієнтацією на нові цілі, корекцією соціально-професійної позиції.

На існування криз у процесі професійного становлення особистості вказують Л.І. Анциферова, Н. С. Глуханюк, Е. Ф. Зеєр, Є. О. Клімов, А. К. Маркова, Н. С. Пряжников, Е. Ю. Пряжникова, А. Р. Фонарьов, Е. Е. Симанюк та ін.

Науковці вказують на два типи криз професійного розвитку: нормативні і ненормативні. Погляди на кризу як на явище нормативне висловлювалися багатьма авторами. У роботах Е. Еріксона нормативність розуміється як поворотний пункт, момент рішення, вибір між прогресом і регресом, інтеграцією і затримкою. Нормативний характер криз полягає в обумовленості їх виникнення зовнішніми або внутрішніми детермінантами. Кризи, що виникають при переході від однієї стадії до іншої і супроводжують процес розвитку, ми розглядатимемо як нормативне явище.

Дещо відрізняється трактування нормативності криз І.С. Коном. Описуючи життєві нормативні кризи, він робить акцент на тому, що слово «нормативний» підкреслює, що йдеться про нормальний, а не патологічний процес. Вважаємо, що криза – в принципі, нормальне явище для будь-якої людини. Нормативність же пов'язана з проблемою детермінації, з логікою процесу розвитку. Нормативні кризи професійного становлення супроводжують перехід від однієї стадії до іншої і логічно обумовлені процесом професіоналізації особистості.

Кризи професійного становлення, що виникають на окремих стадіях цього процесу і детерміновані випадковими або наднормативними подіями, ми розглядатимемо як ненормативні.

Е.Ф.Зеєр виділяє такі типи криз: 1) нормативні: кризи психічного розвитку, професійного становлення (вікові кризи); 2) ненормативні (необов'язкові): критичні (втрата працездатності, розлучення, безробіття, міграція, позбавлення волі); 3) невротичні (перебудова свідомості, інстинкти, ірраціональні тенденції, тобто внутрішні конфлікти, життєві кризи).

Також виділяє основні чинники криз професійного становлення:

1. Наднормативна активність як наслідок незадоволеності своїм становищем, своїм статусом.
2. Соціально-економічні умови життєдіяльності людини (скорочення робочих місць, ліквідація підприємства, переїзд).
3. Вікові психофізіологічні зміни (погіршення здоров'я, зниження працездатності, синдром «емоційного згоряння»).
4. Вступ у нову посаду (а також - участь у конкурсах на заміщення, в атестаціях, перекваліфікаціях тощо).
5. Повна поглибленість професійною діяльністю.
6. Зміни в життєдіяльності (зміна місця проживання, перерви в роботі, «службовий роман», декретна відпустка тощо).

Кризи часто супроводжуються нечітким усвідомленням недостатнього рівня своєї компетентності та професійної безпорадності.

Будь-яка діяльність, у тому числі і професійна, накладає свій відбиток на людину. Робота може сприяти особистісному розвитку, але може мати і негативні для особистості наслідки. Ймовірно, не можна знайти професійної діяльності, яка взагалі не мала б таких негативних наслідків. Проблема в балансі, співвідношенні позитивних і негативних змін особистості працівника. Ті професії або та конкретна робота, де баланс не на користь позитивних змін, і викликає так звані професійні деструкції. Професійні деструкції проявляються у зниженні ефективності праці, в погіршенні взаємин з оточуючими, у погіршенні здоров'я і головне – у формуванні негативних особистісних якостей і навіть – у розпаді цілісної особистості працівника.

Грунтуючись на концепції професійного становлення особистості, кризи можна визначити як різкі зміни вектора її професійного розвитку. Нетривалі за часом, вони найбільш яскраво проявляються при переході від однієї стадії професійного становлення до іншої. Кризи протікають, як правило, без яскраво виражених змін професійної поведінки. Однак відбувається перебудова смислових структур професійної свідомості, переорієнтація на нові цілі, корекція і ревізія соціально-професійної позиції готують зміну способів виконання діяльності, ведуть до зміни взаємин з оточуючими людьми, а в окремих випадках – до зміни професії.

Процес професійного самовизначення є досить складним, на нього здійснюють вплив різні фактори. Відомий психолог Є. О. Клімов пропонує вісім основних факторів, які впливають на вибір людиною професії:

1) позиція батьків, 2) старших членів сім'ї; 3) позиція друзів; 4) позиція шкільних педагогів; 5) здібності; 6) рівень домагань на суспільне визнання; 7) інформованість про професії; 8) схильності.

Значну роль у виборі професії відіграє темперамент. Від нього залежить вплив на діяльність різних психічних станів, викликаних неприємною обстановкою, емоційними факторами. Можна образно описати, що люди холеричного темпераменту більше придатні для активної ризикованої діяльності, сангвініки – для організаторської діяльності, меланхоліки – для творчої діяльності в науці й мистецтві, флегматики – для планомірної, неквапливої й плідної діяльності. Далеко не останню позицію у професійному самовизначенні займають характер та самооцінка особистості.

Ми погоджуємося із Л.А. Демінською, яка у своєму дослідженні наполягає на необхідності переакцентування цілей освіти на розвиток духовності особистості студента, яка має стати ціннісною основою навчального процесу ВНЗ. Адже, досягнутий студентами рівень духовності імпліцитно присутній в організації занять, культурі читання спеціальної літератури, оцінці значимості знань, що здобуваються, мотивації навчальної діяльності. Моральна, політична, естетична культура визначає ціннісні орієнтації студентів на ті чи інші сфери докладання здібностей, рівень домагань. Вона допомагає зосередити сили на найбільш прийнятному для майбутнього фахівця полі діяльності, знайти своє місце в житті.

Література

1. Е.Ф.Зеер Психология профессиональных деструкций М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2005. – 240 с.
2. Пряжников Н.С., Пряжникова Е.Ю. Психология труда и человеческого достоинства: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.:Издательский центр «Академия», 2001. – 480 с.